

Н.М.Сапич, канд. екон. наук

Сумський національний аграрний університет

**ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ І РАЦІОНАЛЬНОГО
ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ В
СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Постановка проблеми. Ефективність використання сільськогосподарських угідь у визначальній мірі залежить від рівня дохідності аграрних підприємств. Перехід до ринкових відносин суттєво змінює умови формування доходів виробників сільськогосподарської продукції. За рівнем ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарські підприємства нині ще не досягли рівня 1990 р. Це свідчить про незавершеність ринкових реформувань, а також про необхідність задіяти нові чинники підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому і ефективності використання сільськогосподарських угідь зокрема. Водночас проблему ефективності слід розглядати у взаємозв'язку із забезпеченням раціонального землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчені-аграрники розглядають такі фактори економічної ефективності, як природно-кліматичні, матеріально-технічні, біологічні, економічні, організаційні і соціальні [1, с.72-74; 2, с.156-157; 7, с.214-218; 5, с.33-34]. В умовах командно-адміністративної системи основна увага приділялася впровадженню матеріально-технічних і біологічних факторів – розширення механізації і автоматизації виробництва, застосування органічних і мінеральних добрив, меліорація земель, розвиток насінництва і племінної справи, застосування біологічних методів захисту рослин тощо. В той же час О.А.Бугуцький, І.М.Буздалов, О.М.Ємельянов, І.І.Лукінов [1, с.72-73; 2,

с.175-207; 7, с.217-218; 14, с.13-14] наголошували на необхідності вирішення таких проблем, як:

- комплексне використання усіх факторів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва;
- вдосконалення економічних відносин на рівні окремих сільськогосподарських підприємств, а також між галузями агропромислового комплексу;
- корінна зміна взаємовідносин між державою і сільгоспвиробниками.

У роботах таких науковців, як Л.Я.Новаковський [11], О.М.Ємельянов [7], С.М.Бобильов, А.Е.Яковлєв [15] та інших, проблема підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва розглядається у контексті забезпечення раціонального використання земельних ресурсів.

Досягненню еколого-економічної оптимізації використання земельних ресурсів присвячені дослідження таких вчених, як І.М.Андрійшин, Д.І.Бабміндра, І.К.Бистряков, М.С.Богіра, В.А.Борисова, В.А.Голян, Б.М.Данилишин, С.І.Дорогунцов, А.Ф.Кирсанов, Я.В.Коваль, В.С.Міщенко, О.С.Новоторов, М.М.Паламарчук, О.Л.Попова, В.Прядун, В.М. Русан Н.М.Скурська, А.Я.Сохнич, В.М.Трегобчук, А.М.Третяк, М.А.Хвесик, А.Е.Юзефович, та ін.

Мета дослідження – обґрунтувати фактори підвищення ефективності і раціонального використання сільськогосподарських угідь в умовах становлення ринкових відносин.

Викладення основного матеріалу дослідження. Проблема раціонального використання земельних ресурсів містить дві основних складових. Перша – це екологічна. Зміст екологічної складової раціонального використання земельних ресурсів полягає у впровадженні еколого-безпечних технологій, які б зберігали і підвищували родючість ґрунтів та забезпечували б виробництво екологічно чистої продукції.

Другою складовою раціонального використання сільськогосподарських угідь є економічна, яка має мінімізувати виробничі затрати на виробництво продукції сільського господарства. Результат дії економічної складової полягає у виробництві необхідної для суспільства кількості сільськогосподарської продукції. Між екологічною і економічною складовими раціонального використання сільськогосподарських угідь є очевидне протиріччя. Застосування екологічно безпечних технологій, здійснення природоохоронних заходів веде до збільшення витрат, що ускладнює вирішення проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому і використання сільськогосподарських угідь зокрема.

Для економічного стимулювання, раціонального використання сільськогосподарських угідь Земельним кодексом України передбачено задіяти наступні норми: а) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель; б) виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини; в) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами; г) компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини [8, с.61].

Між тим, науковці зазначають, що реалізація названих норм вкрай обмежена, оскільки:

- відсутні реальні механізми стимулювання раціонального використання сільськогосподарських угідь шляхом надання податкових і кредитних пільг;

- для відновлення попереднього стану земель необхідно фінансувати не лише гіпсування і вапнування ґрунтів земель сільськогосподарського призначення, а й усі інші випадки, коли досягається економічний або екологічний ефект для певної територіальної громади;

- стимулювання тимчасової консервації деградованих і малопродуктивних земель стримується тим, що рік у рік практично не здійснюється фінансування відповідних заходів [3, с.35-37].

Якість сільськогосподарських угідь впливає на результативність господарської діяльності. Отже, раціональне використання земельних ресурсів розширює проблему підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, оскільки має забезпечити збереження і примноження продуктивності ґрунтів та мінімізувати затрати на виробництво одиниці продукції.

Розглянуті фактори підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, їх складові зберігають свою актуальність і в сучасних умовах. Разом з цим, становлення ринкових відносин змінює економічне середовище, в якому функціонують сільськогосподарські виробники, і обумовлює появу нових трактовок бачення проблем підвищення ефективності аграрного сектора економіки.

Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року передбачено комплекс заходів щодо підвищення родючості ґрунтів та екологічної безпеки сільськогосподарських територій, а саме:

- оптимізацію структури посівних площ і сівозміни з метою підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь, запобігання ерозійним процесам та відтворення родючості ґрунтового покриву;

- покращення балансу гумусу та основних поживних речовин шляхом збільшення обсягів застосування мінеральних добрив (2007-2008 роки – 2,9млн.тонн, 2009-2010 роки – 3,5млн.тонн, 2011-2015 роки –

4,1млн.тонн мінеральних добрив у діючій речовині) та органічних добрив, у тому числі торфокомпостів і органічних решток рослин;

- розширення застосування ґрунтозахисних технологій обробітку ґрунту;

- здійснення заходів щодо запобігання забрудненню ґрунтів важкими металами, промисловими відходами, пестицидами та іншими агрохімікатами;

- проведення хімічної меліорації ґрунтів для підвищення їх родючості;

- здійснення державного контролю за проведенням заходів з охорони та відтворення родючості ґрунтів;

- підвищення відповідальності власників землі та землекористувачів за раціональне використання і охорону земель;

- стимулювання вилучення з інтенсивного використання деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених сільськогосподарських угідь;

- формування екомережі як ефективного механізму збереження ландшафтного біорізноманіття [4, с.14-15].

Отже, для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в ринкових умовах необхідно, по-перше, зберегти комплексний підхід щодо впровадження усіх вище розглянутих факторів, і, по-друге, розширити їх коло за рахунок факторів інституційного характеру.

Ринкова економіка підвищує роль економічних факторів (ціноутворення, кредитування, інвестиційної діяльності, мотивації праці), але їх реалізація вимагає використання державних важелів, які і утворюють специфічну групу інституційних факторів. На наш погляд, до інституційних факторів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва слід віднести антимонопольне регулювання, заходи фінансової стабілізації (цінове регулювання, товарні і фінансові інвестиції,

бюджетні дотації, кредитна підтримка, страхові субсидії), регуляторну політику (державне регулювання земельно-майнових і орендних відносин, земельного ринку, кредитування, страхування, митно-тарифне регулювання), податкове регулювання.

Якщо взяти до уваги загальну сутність дефініцій „антимонопольне регулювання”, „податкове регулювання”, „регулювання економіки”, „економічні регулятори”, „економічне регулювання”, „регулююча функція податків” [13, с.201, 282; 6, с.171, 173-174, 179-181] та їх змістовне значення у сфері аграрних відносин [9; 10], то можна навести наступні визначення названих вище інституційних факторів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва:

- антимонопольне регулювання – сукупність правових норм, що регламентують розвиток конкуренції, а також адміністративні заходи попередження, обмеження і припинення монополістичної діяльності та нечесної конкуренції у сільському господарстві та суміжних з ним галузях економіки;

- заходи фінансової стабілізації – регулювання цін на сільськогосподарську продукцію та товари, що споживаються її виробниками, а також товарні і фінансові інвестиції, бюджетні дотації, кредитні пільги, страхові субсидії сільськогосподарським товаровиробникам;

- регуляторна політика – система правових норм і адміністративних заходів щодо регулювання земельно-майнових і орендних відносин, земельного ринку;

- податкове регулювання – заходи непрямого впливу на сільськогосподарських товаровиробників через зміну видів податків, податкових ставок і об’єктів оподаткування, а також надання податкових пільг [13, с.201].

У Законі України „Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” надання державної підтримки

сільськогосподарським підприємствам визначається як один із основних пріоритетів державної аграрної політики. Даний нормативно-правовий акт для забезпечення ефективної діяльності суб'єктів аграрного сектору передбачає впровадження наступних заходів з боку держави:

- удосконалення державної регуляторної політики щодо побудови збалансованих міжгалузевих економічних відносин, недопущення монопольної діяльності у забезпеченні потреб суб'єктів аграрного сектору в ресурсах;

- розвиток системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва з урахуванням вимог Світової організації торгівлі та міжнародних зобов'язань України стосовно аграрного сектору, зокрема запровадження механізмів державної підтримки страхування ризиків у сільському господарстві, розвиток довготермінового кредитування інноваційних проектів, створення системи іпотечного кредитування сільськогосподарських товаровиробників;

- удосконалення системи підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників шляхом запровадження дотацій державного і місцевих бюджетів, збільшення фінансової підтримки господарств у регіонах з несприятливими для ведення сільського господарства природно-кліматичними умовами;

- удосконалення податкової політики в аграрному секторі з метою оптимізації податкового навантаження та посилення стимулюючої функції податків;

- розвиток фінансово-кредитних механізмів, зокрема тих, що передбачають удосконалення часткової компенсації кредитних ставок у разі значного перевищення облікових ставок, формування фонду кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та гарантій повернення кредитів, запровадження бюджетного фінансування на умовах пріоритетності власних коштів, створення належної ринкової фінансової інфраструктури [12].

Висновки та пропозиції. Для підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь необхідно на основі комплексного підходу задіяти такі традиційні фактори, як природно-кліматичні, матеріально-технічні, біологічні, економічні, організаційні і соціальні, а також слід їх доповнити факторами інституційного характеру. Особлива увага має бути приділена впровадженню конкретних механізмів та інструментаріїв впливу інституційних факторів на забезпечення ефективного і раціонального землекористування.

Бібліографічний список:

1. Бугуцький О. А. Аналіз ефективності сільськогосподарського виробництва / Бугуцький О. А. – К. : Урожай, 1976 – 264 с.
2. Буздалов И. Н. Избранные труды. / Буздалов И. Н. – М. : ВИАПИ им. А. А. Никонова, 2008. Т. 2 : На тернистом пути научной «реабилитации» рыночной системы аграрных отношений. – 2008. – 384 с.
3. Греков Л. Економічне стимулювання раціонального використання земель / Греков Л., Юрченко А., Мірошниченко А. // Землевпорядний вісник. – 2008. - № 1. – С. 34 – 38.
4. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 3 – 57.
5. Дукмас А. Повышение эффективности сельскохозяйственного производства – основа подъема производства и социальных преобразований в сельском хозяйстве / Дукмас А. // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2005. – № 1. – С. 31 – 34.
6. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2002. – Т. 3. – 952 с.
7. Емельянов А. М. Экономика сельского хозяйства : учебник / Емельянов А. М. – М. : Экономика, 1982. – 560 с.
8. Земельний кодекс України від 25.10.2001р. №2768 – III// Офіційний вісник України. – 2001. - № 46. – С.1 – 67.
9. Кропивко М. Ф. Методичний підхід до формування організаційно-економічного механізму державної підтримки розвитку сільського господарства / Кропивко М. Ф. // Економіка АПК. – 2006. – № 11. – С. 18– 24.

10.Лукинов І. Агрпромишлова політика у макроструктурних пріоритетах / Лукинов І. // Економіка України. – 1996. – № 12. – С. 4 – 20. 11.Новаковский Л. Я. Экономические проблемы использования и охраны земельных ресурсов / Новаковский Л. Я. – К. : Вища школа, 1985. – 207 с. 12.Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року : Закон України від 18.10.2005 р. № 2982-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 45. – С. 11 – 15. 13.Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 496 с. 14.Экономические и социальные проблемы аграрно-промышленного комплекса : в 3 т. / Лукинов И. И., Веденичев П. Ф., Кириченко В. Ф. [и др.]. – К. : Наукова думка, 1985. – Т.1. – 320 с. 15.Эффективность природоохранных мероприятий / под ред. Т. С. Хачатурова, К. В. Папенова. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 224 с.

Сапич Н.Н. Проблемы эффективности и рационального использования сельскохозяйственных угодий в современных условиях. Рассмотрены методологические основы эффективности и рационального использования сельскохозяйственных угодий в условиях становления рыночных отношений. Обоснована необходимость внедрения институциональных факторов эффективности сельскохозяйственного производства.

Sapich N.N. Problems of efficiency and rational use of agricultural lands are in modern terms. Methodological bases of efficiency and rational use of agricultural lands are considered in the conditions of becoming of market relations. The necessity of introduction institutional factors of efficiency of agricultural production is grounded.